

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Myndigheternas information till skaraborna Tog den vägen över predikstolen?

The public Announcements to the Citizens in Skara
Did they come from the Pulpit?

Ing-Britt Svensson

Termin: vårterminen 2013
Kurs: RKT 140 Examensarbete i religionsvetenskap
15hp
Nivå: Kandidatuppsats
Handledare: Bertil Nilsson

Abstract

This study deals with the compulsory reading of the public announcements in churches during the eighteenth century. The focus is on the diocese of Skara. The ambition to make a comparison between the parish of Skara and the parish of Gårdstånga, earlier investigated by Elisabeth Reuterswård, failed due to few archives from the parish of Skara. My study takes a broader perspective of the significance of the announcements to the reverends and to the churchgoers. It was an obligation to the reverend to read, collect and save the announcements and the churchgoers were by law obligated to go to church every Sunday. Neither the clergymen nor the laymen were always happy with this duty. The reverends tried to get rid of the duty but did not. It is my view that the duty was fulfilled in about the same way in Skara as elsewhere in Sweden.

Key Words: public announcement, King in Council, law, parish, reverend.

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund	4
Syfte och frågeställningar.....	6
Metod och material	6
Teori	7
Avgränsningar	9
Forskningsöversikt	9
Vad tillkännagavs?.....	11
Böndagsplakat	12
Om krig och oro.....	12
Årligen återkommande kungörelser.....	14
Kungl. Maj:t.	14
Lokala meddelanden.....	15
Hur uppfattades kungörelserna?.....	15
Av prästen.....	15
Av kyrkfolket.....	17
Av biskopen – visitationen	20
Av prästmötet – synodalakter	21
Hur såg det ut i Skara stift?	22
Skara stads-/domkyrkoförsamling.....	22
Skara domkapitel	24
Inkomna skivelser	24
Domkapitlets protokoll.....	25
Visitationsprotokoll.....	26
Prästmötesprotokoll.....	27
Jämförelser.....	27
Diskussion.....	28
Sammanfattning	28
Käll- och litteraturförteckning	30
Förkortningar.....	32
Bilagor	33

Inledning

Bakgrund

Från Gustav Vasas tid och framåt kom Sverige att bli alltmer centralstyrt. Den gamla landskapsorganisationen ersattes med en statlig ledning av landet. Kungen var också från samma tid kyrkans överhuvud. När nu den politiska ledningen satt i Stockholm fanns det ett påtagligt behov av att förmedla information av olika slag till allmänheten ute i landet. Man ville också kontrollera folket. Sockenstämman, tinget och kyrkan var vanliga platser för information. Kyrkan var den mest effektiva, gudstjänst hölls ju varje söndag och folket var skyldigt att vara där. Redan under tidigt 1600-tal var det vanligt med kungörelser från predikstolen men i 1686 års kyrkolag påbjöds att

...sedan bönerne äro förättade, afkunnas hvad Wi eller Wåre Befallningshafvande, på Wåre vägnar kunna hafva at bjuda och tillkännagifva; Men alle andre verldslige saker skola på kyrckovalLEN , eller i socknestugan afkunnas; dock må väl lysas efter thet, som porttappadt eller stultit är, som tjenligen kan nämnas af predikstolen, när sådant i tid och förut hos Prästen angifves.¹

Tilläggen blev med tiden många. Utöver Kungl. Maj:ts kungörelser tillkom också lokala kungörelser från landshövdingen, kronofogden och länsman. Reuterswärd redovisar att i Gårdstånga var år 1767 antalet kungörelser från landshövdingen nästan fyra gånger så stort som det från Kungl. Maj:t.²

År 1734 tillkom kungörelsen om att

Allmogen står fritt att behörigen föranstalta om auktionsdagars publicerande å predikstolarne i häradet och socknarna däromkring.³

År 1766 öppnades också för att andra kungörelser från ämbetsmän eller andra undersåtar skulle kunna läsas från predikstolen.⁴ Båda de här nämnda tilläggen har uppenbart kommit till efter begäran från allmogen. De flesta tilläggen kom dock på 1800-talet, då mängden

¹ Ryden A. J., *Sveriges kyrkolag af år 1686: jemte ännu gällande stadganden, genom hvilka den blifvit ändrad eller utökt*. Jönköping 1846.

<http://books.google.se/books?id=OzluAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Arvid+Johan+Ryd%C3%A9n%22&hl=sv&sa=X&ei=H6liUcHSINGN4gS9noAI&ved=OCDSQuwUwAA#v=onepage&q&f=false> (2013-04-08).

² Reuterswärd Elisabeth, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Diss. Lund 2001. sid. 112.

³ Kongl. Res. På Allm. Besv. d 12 Dec. 1734.

⁴ K. Res. på allm. besv. d 7 Dec. 1766.

kungörelser ökade avsevärt.⁵ I 1846 års upplaga av kyrkolagen upptar paragrafen om kungörelser ungefär 8 sidor.

Kravet på att kungörelser skulle läsas i kyrkan upphörde inte helt förrän på 1900-talet, vad gällde länskungörelser 1977⁶ och för Kungl. Maj:ts skrivelser inte förrän 1991⁷.

Marie Lennersand nämner redan i sin avhandlingstitel staten som rättvisans och allmogens beskyddare.⁸ Bönderna såg en stark kungamakt som positiv, då den kunde skydda dem för lokala beslutsfattares godtycke. Enligt 1719 års regeringsform, som inledde frihetstiden, var det riksdagen som hade den egentliga makten. Kungl. Maj:t⁹ hade att fastställa vad riksdagen beslutat. Bönderna framförde återkommande klagomål på att de hade för litet inflytande i riksdagen. Kungörelserna från Kungl. Maj:t torde ha ingett en viss trygghet om att kungen fortfarande hade inflytande.

Uppläsningen i kyrkan var viktig då det gällde lagar. Först då kungörelsen hade lästs upp i kyrkan började de att gälla. Detta ändrades i en lag 1 juni 1894 och därefter kom en förordning att gälla fyra veckor efter det att den hade skrivits ut. Samtidigt slopades också kravet på omläsning av gamla förordningar.¹⁰

Martin Linde behandlar i sin avhandling förhållandet mellan kyrkan och staten med utgångspunkt i kriget.¹¹ Han menar att kyrkan användes för propaganda. Kungl. Maj:t skickade ett stort antal skrivelser till domkapitlen. Bland annat skulle krigsbön bedjas efter den allmänna kyrkobönen och på böndagarna skulle särskilda budskap meddelas.¹² Prästerna fick här en klämd ställning mellan de statliga skrivelserna och böndernas ovilja mot kriget. Det var naturligt att prästen ville förklara och resonera med allmogen om innehållet i kungörelserna. I böndagsplakatet 1713 fanns en skrivning om vikten av att ”prästerskapet

⁵ Reuterswärd 2001 sid 67.

⁶ SFS 1977:924.

⁷ SFS 1991:1826.

⁸ Lennersand Marie, *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionernas och tjänstemännen, ca 1680 – 1730*. Diss. Uppsala 1999.

⁹ Under frihetstiden var Kungl. Maj:t liktydigt med kungen och rådet.

¹⁰ Villstrand Nils Erik, ”Nyheter från predikstolen” i *Signums svenska kulturhistoria Frihetstiden*. Lund 2006. sid. 66.

¹¹ Linde Martin, *Statsmakt och bondemotstånd Allmoge och överhet under stora nordiska kriget*. Diss. Uppsala 2000.

¹² Linde sid. 69ff.

bliver förmant, att vid detta tillfälle icke inlåta sig uti något otidigt och dem intet angående raisonnerande”.¹³

Det vanligaste stället att få information var under 1700-talet i samband med kyrkobesöken, dels kungörelserna från predikstolen och dels de många samtalen på kyrkbacken. I städerna fanns en del andra möjligheter att få information såsom möten och sammankomster. Redan 1645 kom den första tidningen, Ordinari Post Tijdender (senare Post och Inrikes tidningar).¹⁴ Eftersom läskunnigheten var begränsad och papper och tidningar dessutom var dyra var spridningen inte stor, särskilt inte på landsbygden. I städerna, där läskunnigheten normalt var större, började tryckta alster bli vanligare. Den första dagliga tidningen, Dagligt allehanda, började komma ut 1782.¹⁵

Syfte och frågeställningar

Mitt syfte är att i den här uppsatsen undersöka vilken typ av kungörelser, som tillkännagavs i Skara stadsförsamling under 1700-talet. Då dokumentation på församlingsnivå inte har stått att finna studerar jag kungörelserna i länsstyrelsens¹⁶ och i domkapitlets arkiv¹⁷. Jag studerar särskilt året 1767 för att kunna göra jämförelser med vad Elisabeth Reuterswärd funnit för Gårdstånga församling i Skåne samma år.¹⁸ Jag vill också bilda mig en uppfattning om hur kungörelserna togs emot av dels prästerna dels kyrkobesökarna. Mina frågeställningar blir därför

- Vilka var kungörelserna i kyrkan under 1700-talet?
- Vad var budskapet i kungörelserna?
- Vad tyckte prästerna om uppdraget att läsa kungörelserna och hur påverkade det deras roll som församlingspräst?
- Hur tog kyrkobesökarna emot kungörelserna och dess budskap?

Metod och material

Jag använder mig av en kvalitativ analys av textmaterial. Göran Wallén skriver att den kvalitativa metoden är lämplig då man vill göra tolkningar av delar för att försöka nå en

¹³ Linde sid. 73 med hänvisning till Senaten till Strängnäs domkapitel 2 nov. 1713, Kungliga brev E1 nr 4, SDA, ULA.

¹⁴ Ordinari Post Tijdender. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/ordinari-post-tijdender> (2013-04-12).

¹⁵ <http://www.stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=25070&transmitted=1> (2013-04-13).

¹⁶ Riksarkivet SE/GLA/12599.

¹⁷ Riksarkivet SE/GLA/ 12487.

¹⁸ Reuterswärd 2001.

helhet.¹⁹ Texter och handlingar tolkas i hermeneutiks anda där delarna leder till en helhet och kontexten är viktig.²⁰ Jag försöker undvika anakronistiska slutsatser. Undersökningen är snarast synkron, med kartläggning av olika aspekter på kyrkliga kungörelser. Den huvudsakliga perioden är 1700-talet, med särskilt fokus på året 1767.

Mitt undersökningsmaterial är till största delen hämtat ur Landsarkivets i Göteborg samlingar. De huvudsakliga källorna har varit Länsstyrelsens i Skaraborg arkiv med till landskansliet inkomna handlingar samt Skara domkapitels arkiv med inkomna handlingar och protokoll. Elisabeth Reuterswårds avhandling har varit min inspirationskälla. Mitt fokus på året 1767 valdes för att kunna göra jämförelser mellan våra olika undersökningsorter. På grund av brister i arkiverat material från Skara, vilket diskuteras vidare nedan, har de planerade jämförelserna inte kunnat göras.

Bill Widéns skrifter *Predikstolen som massmedium* och ”Kungörelser från predikstolen i korsdraget mellan myndigheter och allmogen” har varit till god hjälp, även om de i huvudsak behandlar 1600-talet. För diskussionerna om hur präster och allmogen uppfattade kungörelserna har skrifter av K. H. Johansson²¹ och Göran Malmstedt²² varit till stor nytta.

Teori

Receptionsteori är användbar i min studie då den omfattar relationen mellan sändare och mottagare. De teorier som presenteras nedan är alla hämtade från 1900-talet och utgår från att läsaren/mottagaren är en med författaren/budgivaren jämbördig aktör. Så var ju inte fallet i relationen mellan Kungl. Maj:ts budskap, läst från predikstolen, och allmogen i kyrkbänken. Det finns dock en grund i teorierna, som jag menar kan användas i min studie.

Wolfgang Iser, som var doktor i engelsk filologi och litteratur, skriver att mötet mellan sändare och mottagare av ett budskap är en oförutsedd händelse.²³ Händelsen kännetecknas av olika grad av asymmetri. Denna är störst då mottagaren ger upp sin egen syn och helt accepterar sändarens strategi. Man kan tänka sig att Kungl. Maj:ts påbud togs emot så ibland men lika troligt är att en annan av Iser´s modeller gällde, nämligen att motreaktionen blev så stark att budskapet helt blockerades.

¹⁹ Wallén Göran, *Vetenskapsteori och forsknings metodik*. Andra uppl. Lund 1996. sid. 73.

²⁰ Wallén sid. 33f.

²¹ Johansson K. H., *Kyrkobruk och gudstjänstliv*. Stockholm 1938.

²² Malmstedt Göran, *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*. Lund 2002.

²³ Iser Wolfgang, *The Act of Reading*. Baltimore 1978. sid. 164.

Joseph A. Appleyard, lärare vid Boston College, skriver om den transparenta texten och menar att texten upphör att vara transparent då läsaren upptäcker att andra läsare ser andra saker.²⁴ Det var säkert så att kyrkfolket hade olika mening om vad som meddelats och inte alltid den som Kungl. Maj:t avsett.

Stuart Hall är en brittisk sociolog, som studerat hur kodning och avkodning av ett budskap fungerar.²⁵ Hans teori är att ett budskap kan avkodas på olika sätt – accepterande, diskuterande eller oppositionellt. Tolkningen beror på individens kulturella bakgrund och erfarenheter. Hall har huvudsakligen studerat avkodning av budskap i media. Ett dominant kodat budskap förväntas av avsändaren avkodas accepterande, men kan lika väl bli avkodat diskuterande eller oppositionellt. Avkodningen beror av hur entydigt budskapet är och hur transparent det är. Dessutom är mottagaren inte passiv i sin avkodning. För kyrkfolket var det diskuterande mottagandet inte en möjlighet. Kungörelserna var en enkelriktad information och pålaga från överheten. Inte på någon nivå kunde opposition mot kungörelsernas budskap göra sig hörd. Däremot kan man anta att mottagandet var varierande accepterande och oppositionellt.

I enlighet med Luthers lära var överheten given av Gud och skulle därför åttlydas. Hustavlan²⁶, som ingår i Luthers lilla katekes, redogör för de tre stånden, andliga ståndet, politiska ståndet och hushållståndet samt hur den enskilde skall förhålla sig inom och mellan dessa. Luther hänvisar till bibeltexter, som talar om hur man skall uppträda. Om förhållandet till överheten citerar han bland annat följande²⁷

Varje människa skall underordna sig den överhet hon har över sig. Ty det finns ingen överhet som inte är av Gud, och den som finns är insatt av honom. Den som sätter sig emot överheten står därför emot vad Gud har bestämt, och de som gör så drar domen över sig själva. Ty de styrande inger inte fruktan hos dem som gör det goda utan hos dem som gör det onda. Vill du slippa att leva i fruktan för överheten, fortsätt då att göra det goda, så kommer du att få beröm av den. Överheten är en Guds tjänare till ditt bästa. Men gör du det onda skall du frukta, ty överheten bär inte svärdet förgäves. Den är en Guds tjänare, en hämnare som straffar den som gör det onda. (Rom 13:1-4)

Påminn dem om att de skall underordna sig och lyda myndigheter och makthavare. (Tit 3:1)

²⁴ Appleyard J.A. S.J., *Becoming a Reader The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge 1991. sid. 130.

²⁵ Hall Stuart, "Encoding /Decoding" i *Media text Authors and Readers*. ISBN: 9781853592195.
<http://www.kinoppete.org/PDFs/IntCult/Stuart%20Hall%20-%20Encoding-Decoding.pdf>

²⁶ <http://www.ne.se/hustavlan> (2013-04-13).

²⁷ Bibel 2000.

Hustavlan var kittet i samhällsideologin. Det var hustavlans treståndslära som var sammanhållande för samhällsfrågorna. ”Kyrka och stat hade nämligen i dåtidens Sverige ingått en så intim förening, att religiös rättrogenhet och medborgerlig lojalitet blivit så gott som en och samma sak”.²⁸ Allmogen visste att man hade att finna sig i den hierarkiordning som hustavlan gav, men många yttringar i kyrkan visade ändå på att man inte bara accepterade rakt av. Under frihetstiden började också uppfattningen att kungen fått sitt uppdrag från Gud alltmer att ifrågasättas.

Avgränsningar

Mina studier begränsar sig till Skara stift och huvudsakligen då Skara stadsförsamling. Denna lades 1933 samman med Skara landsförsamling och bildade Skara församling, som 1974 blev Skara domkyrkoförsamling. Då det gäller visitationer använder jag material, som avser andra församlingar i Skara stift. Jag studerar huvudsakligen 1700-talet, med blickar både framåt och bakåt i tiden.

Fokus i min undersökning ligger på år 1767 för att kunna göra jämförelser med Reuterswårds resultat. Jag har valt bort mer intensiva år såsom 1743 med dalupproret och krigsåren i slutet av 1700-talet för att kunna göra jämförelsen. Britt Liljewall skriver för övrigt i recension av Reuterswårds avhandling att kapitlen från fredstiden – 1760-tal – är de mest intressanta.²⁹ Reuterswård påpekar att just 1767 är ett intressant år eftersom många kungörelser kom efter den långa riksdagen 1765 – 1766, då mösspartiet övertog makten.

Forskningsöversikt

Elisabeth Reuterswårds avhandling är vid sidan av arkivhandlingar min huvudkälla. Reuterswård ger en fyllig beskrivning av kungörelsernas historiska kontext, olika sorters kungörelser och regelverket kring dem samt särskilt predikstolens centrala roll som informationsplats. Hon går nogsamt igenom vilka sorters kungörelser, som förekom och vilken betydelse kungörelserna hade såväl socialt somt juridiskt. Reuterswård ger också, i mitt tycke föredömligt, i en exkurs en lista på källor att söka i, hon kallar dem sökmedel. Jag har haft nytta av detta och använt mig av R.G. Modées skrifter.³⁰ Modée (1698 – 1752) var jurist och tog initiativet till och arbetade med att ge ut en samling av offentliga handlingar i 15

²⁸ Pleijel Hilding, *Hustavlans värld*. Stockholm 1970. sid 23.

²⁹ Liljewall Britt, ”Predikstolen som massmedium” (recension) i *Historisk tidskrift* 2003:3. Stockholm 2003. sid. 477.

³⁰ Modée Reinhold G. et al., *Utdrag utur alle ifrån den 7. decemb. 1718./1791 utkomne publique handlingar* 1 - 15. Stockholm 1742 – 1829.

band.³¹ Handlingarna omfattar tiden fram till och med 1794 även om den officiella referensen anger 1791 som slutår. Modée hann under sin livstid endast arbeta med de fyra första banden, sedan fick andra ta över.

Flera andra har bidragit med stimulerande forskning inom det område jag studerat. Carin Bergström har i sin avhandling³² studerat hur prästerna skötte hanteringen av kungörelserna med Oland – Frösåkers kontrakt i ärkestiftet som utgångspunkt. Hon har iakttagit att kontraktsprostens granskning blev alltmer omfattande med tiden och särskilt från ungefär 1750 efter det att en resolution om skärpt hantering av kungörelserna utfärdats 1743.³³

Olle Larsson har i sin avhandling studerat biskopsvisitationer i Växjö stift.³⁴ Han finner exempel på att biskopen påmint en kyrkoherde om ”att läsa upp såväl kungliga plakat och förordningar som de delar av kyrkolagen som församlingen borde känna till”. Även Larsson påpekar att kontrollen av att de världsliga kungörelserna lästes upp blev allt viktigare efter 1750.³⁵

Oloph Bexell har så sent som 2009 skrivit en artikel om kungörelseläsningen i högmässan.³⁶ Han säger i rubriken att vardagslivet profanerade gudstjänsten, och menar då de världsliga kungörelserna. Han utgår från bestämmelserna i 1686 års kyrkolag men uppehåller sig särskilt vid kyrkomötets ansträngningar att få bort detta inslag i gudstjänsten alltifrån det första kyrkomötet 1868 till dess att kravet slutligen upphörde 1991. Bexell kritiserar de undersökningar, som gjorts, bland annat av Widén nedan, för att ha varit inriktade bara på att beskriva och förklara fenomenet. De som ägnat sig åt gudstjänstlivets historia har däremot lämnat företeelsen obeaktad.³⁷ Bexell menar att kungörelseläsningen störde högmässans helgd och den sågs som själavårdsmässigt skadlig.

Bill Widén har i åtminstone två skrifter betraktat kungörelseläsandet från predikstolen.^{38 39}

³¹ *Svenskt biografiskt lexikon*. <http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=9390> (2013-06-11).

³² Bergström Carin, *Lantprästen. Prästens funktion in det agrara samhället 1720 – 1800*. Diss. Stockholm 1991.

³³ Bergström sid. 117 – 120.

³⁴ Larsson Olle, *Biskopen visiterar. Den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650 – 1760*. Diss. Växjö 1999.

³⁵ Larsson sid. 190 – 192.

³⁶ Bexell Oloph, ”När vardagslivet profanerade gudstjänsten. Kyrkomötesdebatten om kungörelseläsningen i högmässan” i *Årsbok för svenskt gudstjänstliv 84*. Malmö 2009.

³⁷ Bexell sid. 26f.

³⁸ Widén Bill, *Predikstolen som massmedium*. Åbo 2002.

³⁹ Widén Bill, ”Kungörelserna från predikstolen i korsdraget mellan myndigheterna och allmogen” i *Nytt vin i nya läglar: festskrift till Gustav Björkstrand på 60-årsdagen den 25 oktober 2001*. Åbo 2001.

Han skriver huvudsakligen om Finland på 1600-talet. Det är intressant att ta del av hans synpunkter, inte minst för att han liksom Nils Erik Villstrand⁴⁰ beskriver situationen för hur Kungl. Maj:ts kungörelser hanterades i den östra landsdelen. Två frågor var aktuella, dels i vilken omfattning kungörelserna var relevanta för den finska befolkningen, dels hur översättningen till finska skulle gå till. Referensramen för allt vad kungörelserna innehöll utgick från Stockholm och det var nästan uteslutande rikssvenska förhållanden som låg till grund för innehållet. Språkfrågan var minst lika besvärande. Från år 1735 fanns en översättningsfunktion från svenska till finska i Stockholm, men den ansågs ha varierande kvalitet. Oftast ankom det därför på församlingsprästen att göra en adekvat översättning före sitt kungörande.

Både Reuterswärd och Bergström ger en bild av att hanteringen av kungörelserna sköttes väl. Reuterswärd anser att ”kungörelsesystemet fungerade som ett effektivt massmedium utifrån den kommunikationsteknik som 1700-talet erbjöd”. Hon poängterar dock systemets monopolställning och det faktum att det inte gav utrymme för något oppositionellt tänkande.⁴¹ Bergström menar att det inte finns något som tyder på att hanteringen inte sköttes väl i de av henne studerade områdena i ärkestiftet. Man kan utifrån dessa utsagor, möjligen något förhastat, dra slutsatsen att det fungerade likadant i hela riket. Det var ju det de kungliga bestämmelserna påbjöd. Jag utgick därför, om än med en viss skepsis, från att det också skulle vara lätt att finna material för Skara stadsförsamling. Min skepsis var grundad på att jag vid ett tidigare tillfälle sökt material kring folkskolans införande i en annan församling i Skaraborg. Skolan låg vid tiden under kyrkans ansvarsområde och dokumentationen borde ha stått att finna i kyrkoarkivet. Det arkiverade materialet visade sig också den gången vara mycket knapphändigt.

Vad tillkännagavs?

Kungörelserna var långa och många gånger svåra att förstå. Avsändarna var flera men i denna studie fokuseras på Skrivelser från Kungl. Maj:t och dennes kollegier. Andra avsändare var landshövdingen, kronofogden, häradsskrivaren och sedermera även allmogen. Kyrkorummet blev på det här sättet en plats för både världslig och religiös förkunnelse. Enligt kyrkolagen skulle kungörelserna läsas efter predikan och böner för de sjuka, det vill säga inom gudstjänstens ram. Kungörelserna skulle åhöras stående och läsningen varade ofta en halv

⁴⁰ Villstrand Nils Erik, ”Nyheter från predikstolen” i *Signums svenska kulturhistoria Frihetstiden*.

⁴¹ Reuterswärd 2001 sid. 75 – 76.

timma eller mer. Kungörelser blev med tiden besvärande många. Det var huvudsakligen regionala och lokala kungörelser, som ökade redan under 1700-talet men särskilt under 1800-talet.

Böndagsplakat

Böndagsplakat lästes sporadiskt i kyrkan från 1540-talet och mer systematiskt från 1620-talet. Här angavs texter för gudstjänsterna vid årets böndagar, men viktigast var den världsliga maktens, det vill säga Kungl. Maj:ts, budskap till kyrkan och folket. Joachim Östlund ger i sin avhandling⁴² en omfattande framställning av vad böndagsplakaten innehållit under 1600-, 1700- och 1800-tal. Kapitlet för perioden från 1720 till 1860 bär rubriken ”Medborgarna och samhällskontraktet”. Religionen var en förutsättning för att vara en god medborgare. Kungen ville erinra folket om sin överhet, påminna dem om att vara gudfruktiga för att det skulle gå dem väl samt visa att Sverige var ett gott land. Adolf Fredrik ville gärna framstå som faderligt omvårdande.⁴³ Han framhåller ofta att även om det finns svårigheter i Sverige så är dessa större i andra länder. År 1767 utfärdades böndagsplakatet den 7 januari och var avsett att läsas på den första böndagen den 3 april. I Modées samling har texten i böndagsplakaten återgivits först från och med 1773. Reuterswärd har dock funnit texten för 1767 i en lokal samling i Landsarkivet i Lund.⁴⁴ Kungen meddelade då att invånarna har varit hemsökta av ”wissa landsplågor och syndastraff” och avser här bland annat missväxt. Han har valt att tolka detta som Guds sätt att leda folket på bättre vägar. Han nämner också att den långa riksdagen 1765 – 1766 avslutats.⁴⁵ Nämnas kan att det 15 oktober 1766 kom en 10 sidor lång kungörelse med fastställande av riksdagens beslut. Reuterswärd har studerat flera böndagsplakat från 1700-talet och konstaterar att ord, som är ofta återkommande, är ”Gud”, ”Guds nåd”, ”ro”, ”lugn”, ”frid” ”säkerhet”, ”Rikets välstånd”, ”förkovran”, etc.⁴⁶ Dessa ord skulle naturligtvis ge folket trygghet och en bild av att landet var gott.

Om krig och oro

Det år jag valt att studera var ett år utan krig eller större oroligheter i landet. Den 2 mars 1767 utfärdades ”Kongl. Maj:ts Kungörelse och Warning til förekommande af sanningslösa ryktens utspridande, samt otidigt tadel och obehöriga omdömen öfwer vidtagne allmänna

⁴² Östlund Joachim, *Lyckolandet Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstiden till demokratins genombrott*. Diss. Lund 2007.

⁴³ Östlund sid. 142.

⁴⁴ Reuterswärd 2001 sid. 122.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Reuterswärd 2001 sid. 124.

författningar”.⁴⁷ Den varnade för illvilliga rykten om vad som beslutats av riksdag och regering.

Generellt gällde att kungörelserna i samband med ofred beskrev det som var fördelaktigt och undanhöll nederlag. Inte heller meddelades när krig var under uppseglande, men kungörelser om utskrivningar, behov av ökat produktion av skor och kläder, sparsamhet och insamling av förnödenheter gav indikationer om vad som var på gång.

Från kriget och dalupproret valde Kungl. Maj:t att kungöra det som var mest fördelaktigt. Tacksägelseerna för framgång gavs mycket större utrymme än meddelanden om krigshändelser och framförallt förluster. Reuterswärd skriver om dalupproret att det inte kungjordes förrän det krossats. Dagen efter det att upproret slagits ned den 22 juni 1743 kom den första kungörelsen från regeringen. ”Dal-allmogens sammangaddning och uppror med befallning att densamma till allmän efterrättelse publicera låta”. Den 9 juli kom en andra, trettio sidor lång, berättelse med bilagor, som ger en fullständigare bild av händelser och korrespondens under upproret. Reuterswärd menar att öppenheten var ett sätt att försöka vinna folkets förtroende åter och undvika ytterligare uppror.⁴⁸ Enligt Bergström var dalupproret en orsak till den kungörelse, som skärpte kraven på prästernas hantering av kungörelserna. Denna kom knappt två månader efter det att dalupproret slogs ner.⁴⁹

Reuterswärd beskriver i en tidigare uppsats hur rapporteringen såg ut kring ryska kriget 1788 – 1790.⁵⁰ Informationen var knapphändig och sen. I augusti 1788 brändes Råå fiskeläge ner av ryssarna. Därmed utfärdades aldrig någon kungörelse vare sig från kungen eller från landshövdingen i Malmö. Den information som finns är i ett brev från överamiral C.A. Ehrensvärd. När örlogsflottan kom tillbaka till Karlskrona den 30 november 1788 förde den med sig tyfusmitta och en svår epidemi bröt ut. Några få kungörelser om epidemin fanns i Carlskrona Weckoblad under 1789 men Kungl.Maj:ts kungörelse kom inte förrän den 30 september 1789 och handlade då om vård och skötsel av dem som tillfrisknat på sjukhusen och skickats hem därifrån.

⁴⁷ Modée del VIII sid. 582ff.

⁴⁸ Reuterswärd 2001 sid. 229 – 238.

⁴⁹ Bergström sid. 122.

⁵⁰ Reuterswärd Elisabeth, ”Kungörandet av Gustav III:s ryska krig 1788- 1790 i Norrlind Ingemar red. *Festskrift till Birgitta Odén*. Lund 1987.

Årligen återkommande kungörelser

Vissa kungörelser skulle läsas två eller flera gånger om året.⁵¹ Så gällde till exempel för brandvarningar. Barnamordsplakatet från den 12 juli 1750 skulle läsas tre gånger om året.^{52 53} En del kungörelser skulle också läsas återkommande år efter år. De skulle därför bindas in och sparas. Ett sådant exempel var vilket straff som skulle utmätas för den som mjölkade annans ko, get eller får. Dessa förordningar blev efterhand många och svåra att hålla reda på. Det var prästens skyldighet att spara alla kungörelser så att de fanns att tillgå i kyrkan. Han hade också att binda in och bevara de kungörelser, som skulle läsas återkommande. Prästerna lyckades inte alltid med denna uppgift och uppmanades återkommande att komplettera. År 1769 trycktes genom stiftssynoden i Uppsala en förteckning över gällande återkommande förordningar, 54 stycken. År 1774 utkom ”Sammandrag af the Kongl. Förordningar, Placater, Bref och Resolutioner, samt andre Publicationer, som å Predik Stolarne böra i Kyrkorne, dels Öfver hela riket, och dels upå särskilte orter upläsas, med Underrättelse tillika, på hwilken Tid om året, samt om Orten, hwarest upläsande af hwarje Förordning ske bör.” År 1814 trycktes på kungens begäran ”Sammandrag af Kongl. förordningar, som årligen i alla eller vissa församlingar böra upläsas”. Varje kyrka hade att köpa ett exemplar till en kostnad av 1Rd 18 Sk. Bco.⁵⁴ Den omfattade 258 sidor men blev snabbt inaktuell eftersom man började avskaffa en del förordningar vid den tiden.

Kungl. Maj:t.

År 1767 kom enligt Modées förteckning 79 kungörelser varav 50 var från Kungl. Maj:t och dennes kollegier. Reuterswärd förtecknar 49 under dessa rubriker. Bland kungörelserna ingår en 10 sidor lång resolution med beslut efter den långa riksdagen 1765 – 1766. Den 2 mars utfärdades

Kongl. Maj:ts Kungörelse och Warning, til förekommande af sanningslösa ryktens utspridande samt otidig tadel och obehöriga omdömen öfwer widtagna allmänna författningar.

Vad som varit anledningen till denna kungörelse är inte helt tydligt, men kungen och riksdagen ville påminna om att de ville värna den frihet som landets innevånare hade att utse regeringssätt. Alla rykten, ogrundade uttydningar och mörka utlåtelse om vad som

⁵¹ Reuterswärd 2001 sid. 129ff.

⁵² Detta var den stränga lagstiftningen, som påbjöd halshuggning för kvinna, som födde i lönnedom. Detta efter följdes 1778 av Gustav III:s barnamordsplakat, som var mer humant och tillät ogifta mödrar att föda anonymt.

⁵³ Modée del V sid. 2955.

⁵⁴ Ryden sid. 44.

avhandlats på riksdagen skulle bestraffas och domarna skulle agera skyndsamt. Var detta manne förningar om 1772 års statskupp?

Övriga 29 kungörelser var utfärdade i landsorten, av ”Borgmästare och Råd”. De avsåg taxor för olika aktiviteter liksom mantalsskrivning. Intressant är att antalet boskaps kreatur inom staden skulle redovisas per den 23 december.

Lokala meddelanden

Under 1700- och 1800-talet ökade antalet kungörelser kraftigt. Det var främst regionala och lokala kungörelser från landshövding, kronofogde, häradshövding och länsman som ökade. Reuterswärd anger att skrivelserna från dessa fyra avsändare var mer än fyra gånger så många som de från Kungl. Maj:t och hans kollegier.⁵⁵ Hur detta såg ut i Skara har jag tyvärr inte kunnat finna.

Genom flera tillägg i kyrkolagens del om kungörelser blev det efterhand också öppet för alltfler slags meddelanden från lokalbefolkningen. Det kunde handla om försvunna föremål, personer eller djur. Kommande auktioner kunde också tillkännages efter ett tillägg till lagen år 1734. Reuterswärd redovisar endast ett fåtal ”övriga” kungörelser för 1767 i Gårdstånga.⁵⁶ Tillkännagivandet av lokala meddelanden flyttades sedermera till sockenstugan. Här var sammankomsterna inte så frekventa och det fanns inget närvarotvång men med tanke på allmogens intresse för detta slags meddelanden kan man anta att de var flitigt närvarande. Kanske hade en sådan ändring av platsen för lokala meddelanden redan skett i Gårdstånga 1767. Inte heller i detta fall har jag haft möjlighet att ta reda på hur det var i Skara.

Hur uppfattades kungörelserna?

Av prästen

Eftersom kyrkan var underställd staten var det en ämbetsplikt för prästen att läsa kungörelserna. De gjorde flera försök att minimera de världsliga påbuden, men utan någon nämnvärd framgång. Bexell beskriver hur kyrkomötet ända fram till 1991 diskuterade hur man skulle kunna slippa de världsliga kungörelserna, ”som av präster och kyrkfolk i Svenska kyrkan upplevdes som både störande och profanerande Och ville få bort det”.⁵⁷ Redan 1719 och 1720 besvarade sig prästerna till Kungl. Maj:t. När de fick svar i resolutioner båda

⁵⁵ Reuterswärd 2001 sid. 112.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Bexell sid. 26.

åren så påmindes de bara om vad som står i kyrkolagen.⁵⁸ När de tyckte att kungörelserna tog för lång tid, beslöts att världsliga kungörelser kunde tillkännages från koret eller på kyrkbacken, dock ej de från Kungl. Maj:t., som alltid skulle tillkännages från predikstolen. Från 1849 fick kungörelserna läsas efter mässan⁵⁹ och från 1942 fick de ersättas med anslag⁶⁰.

Kungörelserna var ofta långa och krångliga. Handlingarna kom dessutom sent prästen tillhanda. De skulle överlämnas senast före andra ringningen samma dag, vilket betydde en timma före det att högmässan började. Prästernas vilja att få förkorta, sammanfatta och tolka villfors inte. Det hände också att det inte kom tillräckligt många exemplar till pastoratet utan att kungörelserna måste skrivas av. För den östra riksdelen, det vill säga Finland, gällde också att kungörelserna skulle översättas. Villstrand, som har finsk bakgrund, beskriver denna problematik.⁶¹ Det fanns från mitten av 1700-talet en översättare för kungörelserna i Stockholm, men inte sällan måste prästen i Finland själv göra översättningen och ofta i stor hast. Problemen med översättningarna var inte bara rena språkkunskaper utan också att Finland vid den här tiden saknade ett gemensamt förvaltningspråk och ordens betydelse skiftade med dialekterna.⁶² Prästens uppgift blev att göra en för sin församling adekvat översättning.

Prästens ställning kunde påverkas av kungörelseläsandet. Flera budskap var illa sedda av allmogen och prästen förknippades med innehållet i dem. Han förväntades givetvis diskutera innehållet med menig man. Vilket förhållningssätt staten ville att prästen skulle inta varierade över tid. År 1713 uppmanades prästerna att inte ge sig in på resonerande om innehållet.⁶³ Det var naturligtvis omöjligt att undgå detta och 1811 utgick en skrivelse till konsistorierna om detta där prästerna ålades att ”bemöda sig att rätta och återföra vilsefarande och illasinnade”.⁶⁴ Från cirka mitten av 1700-talet lades ansvaret för kungörelsernas innehåll alltmer över på den som formulerat detsamma. Detta var från början föranlett av att särskilt officerarna skärpte formuleringar och budskap på ett sätt som prästerna inte var säkra på att det var kungens mening.⁶⁵ Därmed upphörde prästens uppdrag att förklara och försvara innehållet liksom hans

⁵⁸ Resolution och förklaring uppå Prästerskapets allmänna besvär. Den 19 Mart. 1719 samt Resolution uppå Prästerskapets besvär Den 14 Jun. 1720.

⁵⁹ Bexell sid. 29 efter KF 8.5.1849.

⁶⁰ SFS 1942:117.

⁶¹ Villstrand sid. 63 – 66.

⁶² Ibid.

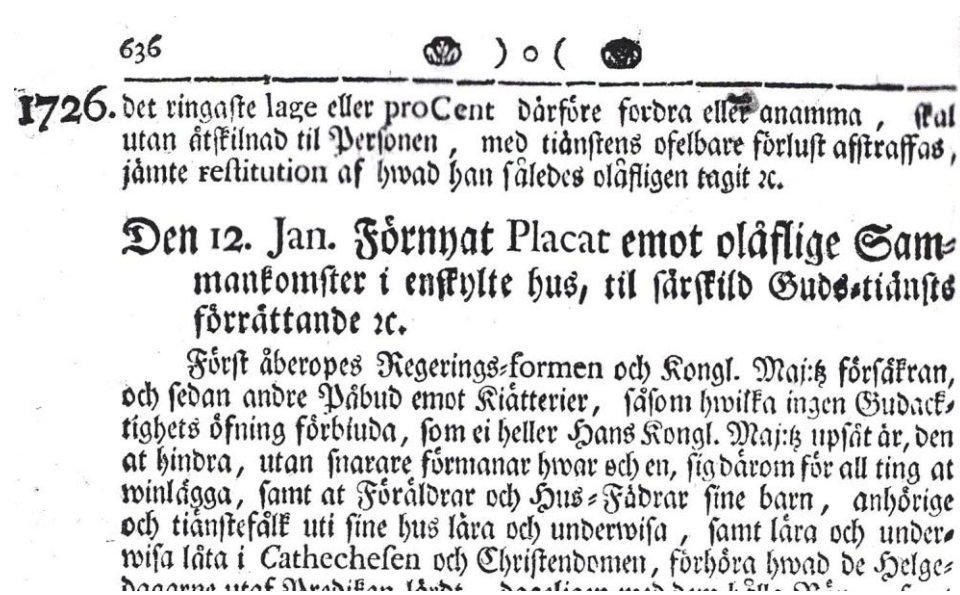
⁶³ Linde sid. 73.

⁶⁴ K. Br. Till samtel. Cons. d. 11 Decemb. 1811.

⁶⁵ Widén 2001 sid. 146.

möjlighet att påverka budskapet. Hans enda uppdrag var att läsa innantill. Det dröjde en tid men efterhand förstod allmogen att budskapet inte var prästens eget.

Kungörelseuppdraget gjorde att prästen blev förknippad med staten på ett sätt som försvårade för hans själavårdarroll. Mitt i högmässan hade han att uppträda som statens förlängda arm. Pietister och senare framväxande frikyrklighet kritiserade Svenska kyrkan för att vara mer statens kyrka än Kristi.⁶⁶ Konventikelplakatet 1726⁶⁷ var en kunglig förordning, som förbjöd och straffbelade bönemöten och sammankomster i hemmen. Denna förordning kungjordes naturligtvis i kyrkan.

Som framgår ovan hade konventikelplakatet formuleringen ”Förnyat Placat”. Det hade nämligen redan år 1713 kommit ett varningsbrev.⁶⁸

Av kyrkfolket

Allmogen fick genom kungörelserna från predikstolen kunskap om påbud och författningar från kungen och centrala verk. De världsliga kungörelserna innehöll inte alltid det som folket ville höra. Påbud om skatter och utskrivningar ville man inte gärna höra på. När det gällde lagar blev de inte gällande förrän de lästs upp i kyrkan. Om man bröt mot en lag, som visat sig inte varit uppläst i församlingen, kunde man undgå straff för sin lagöverträdelse.

⁶⁶ Bexell sid. 30.

⁶⁷ <http://bibeltemplet.net/pietisterna/pietismen/konventikelplakatet/index.html> (2013-04-13).

⁶⁸ Lenhammar Harry, *Sveriges kyrkohistoria del 5: Individualismens och upplysningens tid*. Stockholm 2000. sid. 58.

Kyrkotvånget att alla skulle vara i kyrkan varje söndag gick av olika skäl inte att upprätthålla. För lagstiftningens del var det dock viktigt att minst en person från varje hushåll fanns på plats. Man kunde emellertid välja att utebli om man visste eller hade på känn att något mindre attraktivt skulle tillkännages. Man kunde också välja att störa under prästens läsning. Kungörelser om utskrivning av soldater, skatter och påminnelser om uteblivet tiondegivande till prästen var inte populära. När det gällde tiondegivandet till kyrkan uppfattades prästen tala i egen sak. Ibland framförde prästen dessa påminnelser så ofta att det skapade missämja i församlingen. I Växjö stift, som exempel, kom prästerna överens om att ”allenast en och annan gång och då hövligen påminna om sina tillgodohavanden från predikstolen och aktandes att det ej sker till församlingens ledsnad”.⁶⁹

Kyrkfolkets beteende i kyrkan har livfullt beskrivits av Johansson⁷⁰ och Malmstedt⁷¹.

Johansson beskriver oväsen och dåligt uppförande i kyrkorna från flera olika församlingar. Särskilda problem var det på läktarna där ungdomarna ofta samlades. ”I Vittaryd fann man år 1750 att tre personer behövdes för att hålla lugn på läktaren under gudstjänsten.”⁷² Naturligtvis ledde detta till minskad uppmärksamhet på kungörelserna och om man inte gillade budskapet kunde detta dränkas i burop och annat oväsen.

Malmstedt beskriver hur kyrkfolkets närvaro vid högmässan hade mycket övrigt att önska. Man kom försent, gick ut och in i kyrkan under gudstjänsten och lämnade den innan välsignelsen var läst. Detta fick konsekvenser för kungörelserna från den tid då de fick läsas efter gudstjänsten. Det hände att prästen och kyrkvärden var ensamma kvar innan kungörelserna var färdiglästa. Malmstedt pekar på att kyrkobesöket för allmogen var en blandning av världslig och religiös upplevelse. De världsliga kungörelserna bör då knappast ha uppfattats som aparta på så sätt som Bexell befarar.

Lokala meddelande var mer intressanta för kyrkfolket. Det kunde handla om auktioner eller bortsprungna kreatur. Men även Kungl. Maj:ts förordningar var ofta av alldaglig karaktär. Den 21 januari 1773 kom, som visas nedan, ”Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, om Straffets skärpande för den, som mjölkar annor mans Ko, Får eller Get”. Den skulle läsas upp i hela riket i maj månad, den skulle alltså vara aktuell då djuren släpptes ut på bete om våren.

⁶⁹ Widén 2001. sid. 150.

⁷⁰ Johansson, K. H., *Kyrkobruk och gudstjänstliv*.

⁷¹ Malmstedt Göran, *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*.

⁷² Johansson sid. 26.

3

MAJI Månad

upläses

öfwer hela Riket.

Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, om straffets skärpande för den, som mjölkar annor mans Ko, Får eller Get; af den 21 Januarii 1773.

Churu Lagen uti 43 Cap. 4. §. Nisg. Bl. stadgar, at den, som mjölkar annor mans Ko, Får eller Get, skal stå wid Tingsdörr eller Rådhusdörr en timma med mjölkekaril i handen; Så hafwe Wi likwäl måst förnimma, at detta straff icke warit tilväckligt, at förekomma en lik odngd, hwilken nu, mera än förr, utöfwas. Och hafwe Wi fördenkull funnit Dß för-anlätne, härigenom i Näder förordna, at den, som mjölkar annor mans Ko, Får eller Get, bör, förutan det, som Lagen i förberörde måtto derom innehåller, derjemte straffas, Man med Sex par spö, och Dwinna med Fem par ris, och ersätta wärdet af det, som således blifwit borttagit, hwilket straff, när någon der-
Den som mjölkar annor mans ko, får eller get, bör, utom hread Lagen derom Rads- aar, straffas, man med 6 par spö, och qwinna med 5 par ris.

Enligt 1734 års lag skulle förlupen make eller maka efterlysas från predikstolen. Ett år därefter var det möjligt att få skilsmässa. Den förlupne maken eller maken förlorade då sin laglott i boet.⁷³

13.4.§. Öfwer gifwer och förlöper mannen af ondsko och motwilia sin hustru, och far utrikes i thet upsåt, at ej mera blifwa och bo med henne; hafwe ingen rätt sin lott i boet, eller fasta gods sitt, at råda. Wil hustrun ifrån honom skiljas; tage tå stemning hos Domaren. Wet man ej hwar mannen sig uppehåller; låte Domaren å predikostolarna lysa efter honom öfwer hela Häradet, eller i Staden, om han ther boende warit, så ock i the närmasta soknar ther intil, och förelägge honom natt och åhr. Kommer han ej inom föresattan tid; döme tå Domaren til skilnad, och hafwe mannen förwärdadt hela sin lott i boet. Samma lag ware, ther hustru förlöper mannen.

⁷³ 1734 års lag Giftemålsbalken kap. 13 §4.

13.5. §. Hwad mannen förwärdadt hafwer, som sin hustru öfwer gifwit och förlupit, thet niute hon, medan hon ogift är, så ock nyttan och räntan af hans fasta gods. Går hon i annat gifte; niute ei mer, än thet hon war gift och gifwen til, utan falle tå mannens lott barnen til. Ägen ock the rätt, at nyttia hans enskylta fasta gods, medan han borto är. Äro ej barn; gifwe hustrun ej något ut af lösören och aflinge godset. Bryter hustrun; gånge ock med hennes lott och gods, som sagdt är.⁷⁴

Man har diskuterat vilken förmåga allmogen hade att tillgodogöra sig innehållet i de långa och många gånger svåra kungörelserna. Man skall då minnas att det var den muntliga traditionen som var rådande och alla var vana vid att lyssna och memorera det talade ordet. Den som hade åhört kungörelsen hade säkert lättare att återge den än att förklara innehållet.

Halls tidigare nämnda teori om avkodning av ett budskap torde stämma väl i sammanhanget. Även om Kungl. Maj:ts uppfattning var att kungörelsen hade ett entydigt budskap kan det inte alltid ha varit transparent för åhöraren och man kan inte heller anta att denne mottog budskapet passivt även om det inte fanns någon möjlighet att resa frågor eller diskutera innehållet i kungörelserna. Opposition kunde aldrig komma till ytan även om protester i kyrkan och efterföljande resonering med prästen förekom. Det var först i större format, såsom dalupproret, som oppositionen gjorde sig hörd. Den privata oppositionen stannade nog oftast inombords eller i hemmet.

Av biskopen – visitationen

Vid biskopsvisitation skulle biskopen granska om prästen skötte sitt ämbetsutövande väl. Däri ingick att läsa kungörelserna från predikstolen. Elof Haller har presenterat fyra visitationsprotokoll från Skara stift från sent 1600-tal då Haqvin Spegel var biskop där.⁷⁵ Vid visitation i Tengeneds församling⁷⁶ 1690 har protokollförts

”Effter ingen bok hölts öfwer dhe bref som komma ifrån Consistorio och Domprosten, angående K: M:ts höga ärender och Prästeembetet, förmantes Pastor hädanefter en sådan att inrätta, och sådanne bref låta afcopiera.” Samma påminnelse fick prästen i Skölfvene eftersom han hade bara ”en liten kladd”.

I de visitationsprotokoll från Skara domprosteri, som jag tagit del av från 1766 då Anders Forssenius var biskop, finns inget som tyder på klagomål på prästernas sätt att förmedla kungörelserna. Olle Larsson rapporterar från sina studier av biskopsvisitationer i Växjö stift att man ser att biskoparna alltmer kontrollerar uppläsningen av kungliga plakat och

⁷⁴ <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/Nysvenska/D.L5-Lag34.A.html> (2013-05-13).

⁷⁵ Haller Elof, ”Några äldre visitationsakter från Skara stift.” i *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*. Skara 1903. sid. 79 – 88.

⁷⁶ Tengeneds församling låg i Skara stift 3 mil ostsydost om Vänersborg. <http://runeberg.org/hgsl/7/0014.html> (2013-05-13).

kungörelser efter 1750.⁷⁷ En sådan skillnad ser jag alltså inte i mitt mycket begränsade material från Skara stift men Larssons iakttagelser är å andra sidan en helt följdriktig verkan av den skärpning och det förtydligande som Kungl. Maj:t. gjorde i Resolution den 10 september 1743 efter prästeståndets klagomål. Resolutionen skärpte kravet på prästernas hantering av kungörelserna. Man kan möjligen se ett samband mellan detta och den oro i landet som ledde till dalupproret. Kungen hade behov av att med säkerhet nå ut till folket.

§11 Kongl. Maj:ts nådige wilje är, at de Exemplarer af Kongl. Förordningar och Resolutioner, som hwar och en Kyrka tilsändas, skola, til Allmogens underrättelse och nytta, wid förefallande tillfällen, registreras, sammanbindas och i Kyrkan förwaras: Börande icke desto mindre de Förordningar, som årligen å Prediko-stolarna komma at förkunnas, å de utsatte Sön- och Högtidsdagar, ofelbart blifwa publicerade, hwaröfwer Consistorium åligger at hålla hand.

Även Carin Bergström har i sina studier från ärkestiftet funnit att aktiviteten i granskningen av hur prästerna sköter kungörelseuppdraget har intensifierats både vid visitationer och vid prästmötena efter 1750.⁷⁸ En sådan skillnad ser man alltså inte i det sporadiska material från Skara, som jag tagit del av. Det är dock klart att prästerna fick använda alltmer av sin tid för att sköta administrativt arbete i sin roll som statens representanter.

Av prästmötet – synodalakter

Protokoll och anteckningar, synodalakter⁷⁹, finns tillgängliga för Strängnäs stift och för ärkestiftet. Jag har tagit del av dem för ärkestiftet för perioden 1526 – 1800. Vid synoderna diskuterades återkommande hanteringen av Kungl. Maj:ts kungörelser. Redan 1691 påmindes prästerna om läsningen av kungörelserna så att de skulle slippa böter, vilket prästen uppenbarligen kunde få vid försummelse. Under 1700-talets senare hälft var det en återkommande fråga om de kungörelser, som skulle läsas årligen och hur man skulle bevara dem. År 1725 hade Kungl. Maj:t givit ut en lista över de kungörelser, som skulle läsas varje år. Med tiden uppstod ändå nya problem. 1769 anmälde man vid synoden att varje kyrka inte fick kungörelserna trots att en förordning från 2 juni 1747 fastslog att varje kyrka skulle ha sitt exemplar. Det visade sig också att alla präster inte hade sparat alla kungörelser fastän det fanns krav på det och på att de skulle bindas in. Under 1760-talet försökte biskopen få prästerna att anmäla vad som fattades för att kunna bistå med kompletteringar. Bergström skriver om detta att vissa präster meddelade vad som saknades och andra vad de redan hade.

⁷⁷ Larsson Olle, *Biskopen visiterar. Den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650 – 1760*. Diss. Växjö 1999.

⁷⁸ Bergström sid. 118 – 123.

⁷⁹ Synod är ett kyrkomöte, ofta på stiftsnivå och lett av en biskop.

Förvirringen var stor.⁸⁰ Vid synoden 1774 anmäldes att de kungörelser, som skulle läsas återkommande skulle komma i tryck inom en snar framtid. Enlig Bergström fick man vänta till 1781 då Sven Wilskmans verk ”Svea rikets ecclisiastiqve wärk, i alphabetisk ordning sammandragit utur lag och förordningar, privilegier och resolutioner samt andra handlingar” kom ut. Wilskman var för övrigt rektor i Skara.⁸¹ Det verkade som om prästerna hade generellt mindre respekt för de lokalt utfärdade kungörelserna och 1786 framfördes klagomål från landshövdingar inom stiftet, som bad konsistoriet att mana på prästerna att uppfylla sin skyldighet.

Hur såg det ut i Skara stift?

Skara stads-/domkyrkoförsamling

Det som idag är Skara domkyrkoförsamling var fram till 1934 uppdelat i Skara landsförsamling och Skara stadsförsamling.⁸² Jag har studerat Skara stadsförsamling.

Skara stadsförsamling hade år 1766 1150 invånare. (Siffror för år 1767 finns inte införda i riksarkivets databas.) Av dessa var 4 män och 23 kvinnor 70 år eller äldre. 342 personer var under 15 år. 336 personer var gifta, 7 var änklingar och 67 änkor. 9 personer var bokförda i familjer från ”ridderskap och adel” och 67 personer hörde till familjer från prästerskap, akademi och skola. Det fanns 123 hushåll i staden och 75 på landet. De största enskilda grupperna var ämbetsfolk, hantverkare och borgerskap samt torpare. Tjänstefolk av olika slag var en stor grupp.⁸³ Det är att märka att landsbygden vid den här tiden hade en egen församling, Skara landsförsamling. Stadsförsamlingen saknade därför i stort sett agrar befolkning.

Det är troligt att läskunnigheten i Skara var relativt stor och att umgänget i staden också bidrog till att innevånarna var väl informerade. Det finns därför skäl att tro att kungörelserna i kyrkan var av något mindre betydelse i Skara stadsförsamling än på många andra håll. Det är

⁸⁰ Bergström sid. 121.

⁸¹ Ibid.

⁸² <http://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/omfolkbokforing/folkbokforingigaridag/sverigesforsamlingar/rgenomtidera/forteckning/s.4.18e1b10334ebe8bc80002143.html> (2013-03-28).

⁸³ <http://www.svar.ra.se/svarimagnettransfer/frameset.asp?uidObjectGUID=0A574A5D-CF20-4624-8B91-7B63F8E79DB1&strPhysicalPass=SE%2FGLA%2F13472%2FG+I%2F1/&kalla=Skara+domkyrkof%C3%B6rsamling+arkiv+%28t+o+m+1933+Skara+stadsf%C3%B6rsamling%29%2C+Redog%C3%B6relser+f%C3%B6r+folk+m%C3%A4ngden+%28statistiska+tabeller%29%2C+SE%2FGLA%2F13472%2FG+I%2F1+%281749-1773%29&bildnr=1&volym=volym&arkbildnr=SE%2FGLA%2F13472%2FG+I%2F1&batchnr=A0021705&skrivare=> (2013-03-29).

dock viktigt att hålla i minnet att kungörelsen i kyrkan hade laga verkan fram till år 1894. Förhållandena var olika dem i landsbygdsförsamlingen i Gårdstånga. I denna församling fanns samma år 55 hushåll med sammanlagt 436 innevånare, varav endast 4 hänfördes till familjer inom prästerskap, akademi och skola. Den helt övervägande delen var bönder, torpare och tjänstefolk.⁸⁴

Skara Kyrkobok
1692-1719.

	Årsväxel: <i>stad & landsf.</i>	Lid.
Födelse- och dopbok	1692-1705, 1707, 1709, 1715-1716, 1718-1719	295-328
(Hylltänliga anteckningar)		
Föd- och begravningsboken	1692-1705	349-371
(Ingen anteckning 1695)		
Skrivelse från kungl. Maj: f.	1727 ¹⁹ / ₁₂	122
	1750 ²⁹ / ₅	139-146
	1772 ²² / ₉	291-292
Skrivelse från Konungens befallningsstrålande	1772 ³⁰ / ₁₂	293
Registratens problematik		
Angående gravarna	1726 ²⁴ / ₁₀	184
Tusendårsdagens brev	1707 ⁸ / ₃	169-171
Metod för kyrkoräk- ningen (från Västerås)	1753 ²⁴ / ₁₂	250-263
Frisättning på de bokstavel av vissa domkyrkoförmåna		

Reuterswärd skriver att de upplästa kungörelserna finns bevarade i ett mycket stort antal kyrkoarkiv och att detta är väl gjort i Gårdstånga för perioden 1762 – 1810.⁸⁵ Arkiveringen

⁸⁴ <http://www.svar.ra.se/svarimagetransfer/frameset.asp?uidObjectGUID=0A574A5D-CF20-4624-8B91-7B63F8E79DB1&strPhysicalPass=SE%2FLLA%2F13128%2FG%2F1/&kalla=G%C3%A5rdst%C3%A5nga+kyrkoarkiv%2C+%C3%96vriga+!%C3%A4ngder%2C+SE%2FLLA%2F13128%2FG%2F1+%281749-1773%29&bildnr=1&volym=volym&arkbildnr=&batchnr=A0024323&skrivare=> (2013-03-29).

⁸⁵ Reuterswärd sid. 43.

av handlingar synes ha varit mindre omfattande i Skara stift. Det har därför varit svårt att hitta originalhandlingar. De verkar saknas helt på församlingsnivå. Min ursprungliga idé att kunna jämföra Skara stadsförsamling med Gårdstånga för året 1767 har därför inte kunnat fullföljas.

För Skara stadsförsamling finns i riksarkivet angivet att skrivelser från Kungl. Maj:t och andra myndigheter skall finnas för perioden 1705 – 1772. Det faktum att de är inlagda i en volym av Födelse- och dopbok tillsammans med flera andra sorters förteckningar gjorde mig fundersam på hur innehållet såg ut. Det bekräftades också att arkiveringen av kungörelser var ringa. Som framgår av bilden ovan fanns bara fyra ärenden från Kungl. Maj:t eller dennes befallningshavare och för det för mig intressanta året 1767 inte något alls.⁸⁶

Skara domkapitel

Inkomna skrivelser

I Skara domkapitels arkiv finns en del dokumentation, som kan ge förståelse för hur man sett på skrivelser från Kungl. Maj:t. I volymen inkomna handlingar⁸⁷ finns 40 inkomna skrivelser. Av dessa är nio utfärdade året innan, från den 23 oktober till den 23 december, men inkomna 1767. Det finns ingen motsvarighet av skrivelser, som utfärdats 1767 men inkommit 1768. Man frågar sig om sent inkomna skrivelser inte arkiverades detta år. Skrivelserna till domkapitlet i Skara är inte desamma som återfinns i Modées förteckning. De är huvudsakligen utfärdade av Kungl. Maj:t men även av andra och har en tydlig lokal karaktär. Den 19 december 1766 utfärdades tre skrivelser från Kungl. Maj:t, med avslag på klagomål från tre sökande till prästtjänst i Broddetorps församling och där Kungl. Maj:t fastslog att den som domkapitlet förordnat, Sebastian Silvanus, skulle ha tjänsten. Man får anta att detta ärende hade begränsat intresse utanför Skara stift och att skrivelserna därför bara gick dit. Från 25 januari 1767 finns en kort skrivelse undertecknad ”Gustaf” med tack för ”nyårsönskan” och välgångsönskan till biskopen. Likadana brev finns även för åren 1768 och 1769. Kronprinsen fick tydligen nyårsbrev från biskopen. Den 14 februari 1767 avled dåvarande biskopen i Skara, Engelbrecht Halenius. Kungen utfärdade skrivelse därom den 25 februari. Halenius efterträddes av Anders Forssenius. Den 20 mars utfärdade kungen dekret om att en tidigare planerad sammanläggning av Wesene och Hiellby (Jällby) församlingar skulle ske med Biörthe (Björke) församling. Detta var en stiftsangelägenhet, församlingarna låg i boråstrakten. I arkivet finns också flera skrivelser till konsistoriet från domkyrkoprostern Petr.

⁸⁶ Riksarkivet SE/GLA/13472/CI.

⁸⁷ Riksarkivet SE/GLA/12487 E I:15.

Brodd, som verkade ha varit en flitig skribent i bland annat skolfrågor. Han hade tidigare varit rektor för skolan i Skara en kort tid.⁸⁸

För året 1767 finns inga allmänna skrivelser från Kungl. Maj:t i domkapitlets arkiv, men året därpå arkiverades ett allmänt brev i tryckt form från Kungl. Maj:t daterat den 19 februari 1768. Det adresseras med ”Wår Ynnest och Rådige Benägenhet med GUD Alsmächtig: Tro man ochBiskop och samtliga Consistoriases.” Det inleds med förhoppning om kristendomens tillväxt i riket. Kristendomen håller på att förfalla på grund av för liten handledning. Kungen önskar förslag om hur landsbygdens barn skall få bättre undervisning och önskar att man skall samla medel till en Skolmästare. Man förnyar kravet på att flyttbevis med information om kristendoms-kunskap måste utfärdas och föreslår att undervisning med åtföljande examination skall föregå den första nattvarden. Jacob Serenius hade som biskop i Strängnäs från 1763 infört konfirmation efter engelskt mönster i sitt stift. Han införde föreskriften att ”i fastlagen skulle undervisas av prästerskapet, och när de prövades giltige, förhöras i hela församlingens närvaro söndagsmorgonen, innan skriftemålet sker.” Det var tydligen denna procedur, som Kungl.Maj:t ville sprida. Detta var alltså 75 år före folkskolans inrättande.

I Skara domkapitels arkiv finns också förtecknat inkomna handlingar sorterade efter pastorat.⁸⁹ Jag har försökt ta del av dessa, men här räckte inte mina begränsade paleografiska färdigheter till för att hitta något intressant. Ett brev har jag tolkat. Den 29 april 1769 skriver And. Lidmark från Skara hospitalförsamling⁹⁰ och begär omprövning av sitt ansvar för inkomna handlingar och brev från tiden före hans tillträde. Man anar att detta hade att göra med bristande dokumentation av inkomna kungörelser.

Domkapitlets protokoll

Domkapitlets protokoll finns väl dokumenterade.⁹¹ De upptar 217 handskrivna sidor för året 1767. Sammanträden hölls så gott som varje vecka. Nästan varje gång finns någon kommentar till Kungl. Maj:ts skrivelser. Men individuella personliga händelser upptar stora delar av protokollen. Den 1 april 1767 diskuterades förhållningssättet till kungörelserna och ”dess laga kraft till dess att den i tidning utkommit”. Jag har svårt att förstå innebörden av denna diskussion eftersom uppläsningen i kyrkan var nödvändig för att förordningen skulle få

⁸⁸ <http://www.skarastiftshistoriska.nu/Medlemsblad0703.pdf> (2013-05-03).

⁸⁹ Riksarkivet SE/GLA/12487 EVI:88:4.

⁹⁰ Skara hospitalförsamling var eget pastorat till 1791, då den blev annexförsamling till och senare införlivad med Skara landsförsamling.

⁹¹ Riksarkivet SE/GLA/12487 AI:49.

laga kraft. Detta gällde ända till 1894, då det ändrades till ”fyra veckor från den dag, då lagen eller författningen enligt därå meddelad uppgift, från trycket utkommit”.⁹² I protokoll från den 7 juli 1767 finner man hur domkapitlet förordar två personer bland 16 sökande till prästtjänster i Broddetorps församling. Detta väckte mitt intresse för att finna tillbaka till domkapitlets beslut bakom tidigare nämnda överklaganden angående tjänst i Broddetorp. Jag finner att konsistoriet behandlade detta den 9 oktober 1766 och förordade Silvius till tjänsten. Den 30 december behandlades ett allmänt kollektbrev från Kungl. Maj:t den 18 november 1767, med påbud om kollekt till förmån för en förstörd kyrka i Varbergs församling. Denna kungörelse kan jag inte finna vare sig i Modées samlingar eller i inkomna skrivelser till domkapitlet i Skara. De personbeskrivningar, som finns i protokollen är omfattande och utförliga och bottenar förmodligen i långa diskussioner. I protokollet från den 18 februari finns en 7 sidor lång beskrivning av en Ingeborg Eriksdotter och hennes liv. Särskilt nämns att hon fick flera oäkta barn. Den långa beskrivningen tar också upp vad som hände med dessa barn.

Visitationsprotokoll

Visitationsprotokoll för församlingar i Skara stift står delvis att finna i arkiven. Jag har studerat en bunt protokoll från Vadsbo norra kontrakt från perioden maj till september 1766.⁹³ I dessa har jag inte funnit några kommentarer om prästernas sätt att sköta kungörelsearbetet. I protokollen från 1766 nämns uppföljningen av föregående visitation 1758. Protokoll från denna visitation står inte att finna. Kronologiskt föregående packe protokoll är från 1753 och efterföljande från 1862 och framåt. Riksarkivets förteckning över Skara domprosteris kontraktsprost arkiv ingav vissa förhoppningar. Där skall enligt registret finnas visitationsprotokoll från 1706 till och med 1862.⁹⁴ Dessvärre visade sig denna box inte innehålla några protokoll alls. Här fanns istället en del korrespondens från landsarkivarien med krav på att leverera material. 1885 hade efter begäran inkommit en förteckning över litteratur, som fanns i prostarkivet. År 1929 ”anmodade landsarkivarien kontraktsprosten att företaga efterforskning efter de äldre delarna av kontraktsprosteriet, varav ingenting överlämnats till landsarkivet”. Så sent som 1965 skrev landsarkivarien att ”en del arkivalier omedelbart skulle levereras till landsarkivet”. Så verkar inte ha skett.

⁹² Reuterswärd 2001 sid. 74. SFS 1894:44.

⁹³ Riksarkivet SE/GLA/12487/FV:6.

⁹⁴ Riksarkivet SE/GLA/11751/ AI:1.

Prästmötesprotokoll

Bergström skriver att prästmötesprotokollen visar att prästmötet behandlade frågan om kungörelserna. Ärendet förekom betydligt mer frekvent efter 1750 än före. Hon skriver om att flera klagomål framfördes: det tog för lång tid mellan utfärdande och uppläsning och prästerna läste för fort. Här var det landshövdingen som var kritisk eftersom det i högre grad gällde hans kungörelser än de från Kungl. Maj:t.

I Skara domkapitels arkiv finns protokoll från prästmöten. Dessa är till stora delar odaterade, men med förmodan om att de är inlagda i kronologisk ordning har jag kunnat sluta mig till att några kommer från 1767. Kungörelserna från Kungl. Maj:t nämns regelbundet men anteckningarna är så kortfattade att det är svårt att få grepp om sammanhanget. Några exempel följer:

§9 Alle Kongl. Maj:ts placat äro fortgågne

Åstundar att Gustavi Adolphi Förordning daterad Örebro 1617 må praktiseras

§13 Kongl. Maj:t 682

Riksdagens resolution 22 pålagt landsförsamlingen

Jämförelser

De jämförelser jag hade tänkt göra mellan Skara och Gårdstånga har som tidigare sagts inte varit möjliga att genomföra. Reuterswärd skriver att förteckningar över upplästa kungörelser finns bevarade i många kyrkoarkiv. För Gårdstånga har hon funnit alla statligt utfärdade kungörelser för perioden 1762 - 1810. För Skara är så alltså inte fallet. Däremot är överensstämmelsen mellan de kungörelser som tas upp i Modées sammanställning och de som finns inkomna till landshövdingen i länsstyrelsens arkiv stor. Handlingarna har kommit i konvolut med sigill adresserade till ”Landshövdingen Vålborne greven och riddaren av Nordstjernorden Adam Otto Lagerberg”. Enligt regelverket skulle dessa handlingar levereras till pastoraten. Om detta skett eller ej kan jag inte spåra. Av det fåtal skrivelser som finns i Skara stadsförsamlings kyrkoarkiv framgår att en viss leverans måste ha skett. Det är ändå tydligt att kungörelserna haft stor betydelse även i Skara stift, men man måste söka dessa spår på andra ställen än i kyrkoarkiven.

Diskussion

Den rubricerade frågan huruvida informationen till skaraborna tog vägen över predikstolen eller inte kan inte entydigt besvaras med hjälp av denna undersökning. Eftersom prästen inte bara var församlingens tjänare utan också statens så är det rimligt att tro att informationen fungerade på samma sätt i Skara stift som i landet i övrigt. Det var prästens tjänsteåliggande att läsa kungörelserna. För Kungl. Maj:ts skrivelser fanns ingen undanflykt. För andra skrivelser fanns efter påbud 1743 en möjlighet att läsa kungörelserna på annat ställe. Men eftersom allmogen oftast var mer intresserad av lokala kungörelser får man anta att även dessa vanligtvis lästes från predikstolen. När det gäller Skara stift finns flera indikationer på att rutinerna kring anteckningar och arkivering har brutit.

Reuterswärd funderar i en intressant epilog över de förändringar, som skett avseende kungörelser från 1700-talet till nutid. Många funktioner, som kungörelserna avsåg har upphört eller blivit samhällsfunktioner såsom försvarets indelningsverk, skjutsningsväsendet och skatteuppbörden. Information från riksdag och regering har professionellt tagits omhand av press, radio, TV och Internet. Reuterswärd menar att det var övergången till en penningekonomi liksom utvecklingen av media, som ledde till kungörelsesystemets avveckling.⁹⁵ Det är lätt att dela hennes uppfattning, men man måste också tillägga menige mans vilja att ta del av informationen. Då kyrksamheten är liten numera, vore kungörelser genom kyrkan inte ett alternativ för att nå ut med information. Dessutom vill nutidens människor inte få kollektiv information, som valts av någon annan, utan vill få den individuellt vid den tidpunkt han eller hon önskar.

Sammanfattning

Mitt val av ämne har skett utifrån ett kombinerat intresse för religion och historia. Det är intressant att se hur det under stormaktstiden etablerade starka sambandet mellan kyrka och stat till stor del lever kvar även under frihetstiden. Detta var ju annars en tid då allmogen började ifrågasätta både kyrkans och samhällets makt. Kungl. Maj:ts krav på att kyrkan skulle tjäna staten med kungörelser kvarstod ända in på 1900-talet. Man möts relativt ofta i både profan och kyrklig litteratur av kommentarer kring de världsliga kungörelserna i kyrkan. Elisabeth Reuterswärds avhandling blev en inkörspport för mig.

⁹⁵ Reuterswärd 2001 sid. 297.

Kungörelser från Kungl. Maj:t hade lästs i kyrkan redan från tidigt 1600-tal. Med kyrkolagen 1686 blev det lagstiftat både om läsningen från predikstolen och om hanteringen av kungörelserna. Det var prästens ämbetsplikt att sköta detta. Vid mitten av 1700-talet skärptes kraven. I en förordning 1743 gavs direktiv och från ungefär 1750 blev biskoparnas och konsistoriernas tillsyn mer omfattande. Kungörelserna blev alltmer omfattande sedan lokala skrivelser från landshövding med flera och även från allmogen tillkom under 1700- och 1800-talet. Läsningen tog lång tid och prästerna ville slippa detta inslag i gudstjänsten. Från 1849 tilläts att kungörelserna tillkännagavs efter mässans slut och sedermera, från 1942, att de kunde ersättas med anslag i vapenhuset. Så sent som 1970 upprepades kravet på att föra förteckning över kungörelser och tillkännagivanden som lästs i kyrkan och anteckna tiden för uppläsningen. Vad gällde Kungl. Maj:ts kungörelser skulle de bara läsas om det var särskilt förordnat om detta och läsningen skulle ske efter gudstjänstens slut. Kungl. Maj:t var bestämd på att statliga kungörelser skulle läsas från predikstolen och kunde ge påbud om det långt in på 1900-talet då kungörelseformerna blivit annorlunda, först 1991 upphörde lagen helt att gälla.

Av Modées sammanställning framgår vilka skrivelser det var, som kom från Kungl. Maj:t. Intressant är att se bredden från vad som idag kan ses banalt såsom höjning av stämpelavgifter till högst allvarlig lagstiftning som straffutmätning för barnamord. Kungörelser om taxor, bevillningar och utskrivningar var många. Sådana mottogs motvilligt av folket. Mina försök att se hur de kom till allmogens kännedom i Skaraborg har inte varit så framgångsrika, som jag önskat. Från församlingsnivå finns inget material, som det går att dra slutsatser ifrån. I Länsstyrelsens för Skaraborg arkiv finns kungörelserna väl förtecknade med god överensstämmelse med den sammanställning som R.G. Modée givit ut. Från olika handlingar i Skara domkapitels arkiv kan man dra vissa slutsatser om hur kungörelser hanterats. Här är dock tydligt att lokala, det vill säga stiftets, förhållanden har varit det mest engagerande. Jag har således inte kunnat finna något material som visar vilka kungörelser, som lästs upp i Skara stadsförsamling och inte heller när de ankommit dit. Andra forskares rön om kungörelser från predikstolen får alltså vara utgångspunkt för hur det sannolikt var även i Skara. Det är tydligt från Reuterswärd, Bergström och Larsson att kungörelserna lästes upp i undersökta församlingar i Skåne, Uppland och Småland. Man frågar sig givetvis varför det inte skulle ha skett i Skara också.

Det är tydligt från det som skrivits tidigare om kungörelser från predikstolen att allmogen var mer intresserad av detta förfarande än vad prästerna var. Prästen kände sig ofta klämd mellan

uppdragsgivaren statens krav och församlingens syn på kungörelserna. Prästen skulle mitt i gudstjänsten uppträda som statens företrädare och meddela sådant som inte alltid var så populärt för allmogen. Det varierade över tiden i vilken omfattning han förväntades försvara eller förklara innehållet i kungörelserna. Prästen hade också en del administrativt arbete med kungörelserna. Kontrollen av hur han skötte detta skärptes från mitten av 1700-talet.

Det var medborgarnas plikt att gå i kyrkan varje söndag. Detta var dock inte alltid möjligt att genomföra, men en person ur varje hushåll (matlag) skulle infinna sig för att åhöra kungörelserna. Detta var viktigt, eftersom lagar och förordningar fick laga kraft då de lästs upp i kyrkan. Allmogens intresse var oftast störst för lokala meddelanden och ville inte alltid höra på förordningar om utskrivningar och skatter. Folket kunde då utebli eller störa med prat och burop, så att de skulle slippa höra.

De teorier, som diskuterats i tidigare avsnitt behandlar huvudsakligen hur kyrkfolket uppfattar och tar emot kungörelserna. Arkivmaterialet ger inget stöd för att vare sig bekräfta eller falsifiera den tidigare diskussionen kring dessa teorier. Den använda litteraturen ger dock stöd för att teorierna kan appliceras på min undersökning.

Med mera tid och ett annat angreppssätt med större fokus på enskilda ärenden skulle man kunna göra en annorlunda studie än denna. Man skulle kunna följa enskilda skrivelser med utgångs punkt från Modée och se i vilken mån de kan återfinnas i länsstyrelsens arkiv och/eller i kyrkliga arkiv och hur de satt eventuella spår i protokoll från olika grupperingar. Kanske skulle man också kunna se vilka effekter skrivelserna haft i gemene mans vardag. Ett intressant exempel att följa på detta sätt kunde vara konventikelplakatet från 1726.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor:

Landsarkivet i Göteborg

Skara domkapitels arkiv

SE/GLA /12487/AI:49

SE/GLA/12487/EI15

SE/GLA/12487/EVI:88:3,4

SE/GLA/12487/FV:6

SE/GLA/12487/FVI:1

Skara domprosteris kontraktsprosts arkiv

SE/GLA/11751/AI:1

Skara stadsförsamlings arkiv
SE/GLA/13472/C1

Länsstyrelsens i Skaraborg arkiv
SE/GLA/12599/ Landskansliet/ DiA:629⁹⁶

Tryckta källor:

Appleyard J.A. S.J., *Becoming a Reader The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge 1991.

Bergström Carin, *Lantprästen. Prästens funktion in det agrara samhället 1720 – 1800*. Diss. Stockholm 1991.

Bexell Oloph, "När vardagslivet profanerade gudstjänsten. Kyrkomötesdebatten om kungörelseläsningen i högmässan" i *Årsbok för svenskt gudstjänstliv 84*. Malmö 2009, sid. 26 – 59.

Hall Stuart, "Encoding /Decoding" i *Media text Authors and Readers*. ISBN: 9781853592195.

Haller Elof, "Några äldre visitationsakter från Skara stift." i *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift*. Skara 1903, sid. 79 – 88.

Iser Wolfgang, *The Act of Reading*. Baltimore 1978.

Johansson K. H., *Kyrkobruk och gudstjänstliv*. Stockholm 1938.

Larsson Olle, *Biskopen visiterar. Den kyrkliga överhetens möte med lokalsamhället 1650 – 1760*. Diss. Växjö 1999.

Lenhammar Harry, *Sveriges kyrkohistoria del 5: Individualismens och upplysningens tid*. Stockholm 2000.

Lennersand Marie, *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionernas och tjänstemännen, ca 1680 – 1730*. Diss. Uppsala 1999.

Linde Martin, *Statsmakt och bondemotstånd Allmoge och överhet under stora nordiska kriget*. Diss. Uppsala 2000.

Lundström Herman, *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Synodalakter från Uppsala ärkestift 1526-1800*. Uppsala 1908.

Malmstedt Göran, *Bondetro och kyrkoro: religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*. Lund 2002.

Modée Reinhold G. et al. *Utdrag utur alle ifrån den 7. decemb. 1718./1791 utkomne publique handlingar 1 - 15*. Stockholm 1742-1829.

Pleijel Hilding, *Hustavlans värld*. Stockholm 1970.

⁹⁶ För dessa arkivhandlingar stämmer inte arkivförteckningen, handlingarna är lokaliserade med arkivariens hjälp.

Reuterswärd Elisabeth, "Kungörandet av Gustav III:s ryska krig 1788- 1790" i Norrlind Ingemar red. *Festskrift till Birgitta Odén*. Lund 1987, sid. 317 – 337.

Reuterswärd Elisabeth, *Ett massmedium för folket Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Diss. Lund 2001.

Wallén Göran, *Vetenskapsteori och forsknings metodik*. Andra uppl. Lund 1996.

Ryden A. J., *Sveriges kyrkolag af år 1686: jemte ännu gällande stadganden, genom hvilka den blifvit ändrad eller utökt*. Jönköping 1846.

Villstrand Nils Erik, "Nyheter från predikstolen" i *Signums svenska kulturhistoria Frihetstiden*. Lund 2006, sid. 51 – 68.

Widén Bill, "Kungörelserna från predikstolen i korsdraget mellan myndigheterna och allmogen" i *Nytt vin i nya läglar: festskrift till Gustav Björkstrand på 60-årsdagen den 25 oktober 2001*. Åbo 2001, sid. 139 – 150.

Widén Bill, *Predikstolen som massmedium*. Åbo 2002.

Östlund Joachim, *Lyckolandet Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstiden till demokratins genombrott*. Diss. Lund 2007.

Förkortningar

GLA	Landsarkivet i Göteborg
KF	Kunglig förordning
Kungl. Maj:t	Kunglig majestät, konungen och konungamakten. Hur beslutet fattas har varierat beroende på gällande regeringsform. Upphörde i och med 1974 års regeringsform.
SDA	Strängnäs domkapitels arkiv
SFS	Svensk författningssamling
ULA	Landsarkivet i Uppsala

Bilagor

Bilaga 1. Karta över Skara stift 2010. Stiftet var större fram till mitten av 1600-talet då det omfattade också Värmland och Dalsland men har sedan dess haft i stort sett denna utformning med mindre justeringar mot Göteborgs och mot Strängnäs stift.

Utdrag
Utur alla ifrån 1764 års slut utkomne
PUBLIQUE Handlingar,
PLACATER, Förordningar,
RESOLUTIONER
Och
PUBLICATIONER,
Som
Rikens Styrrel samt inwärtens Hushåll-
ning och Författningar i gemen, jemwål och
Stockholms Stad i synnerhet angå:
Med et fullkomligt Orda-Register öfwer des Innehåll;
Jemte Förteckning, efter Uratalen, på alla de Publique
Handlingar och Acter, som denna Åttonde Delen
Innehåller.

Åttonde Delen, til 1767 års slut.

Med Hans Kongl. Maj:ts Allernådigste PRIVILEGIO.

Stockholm, Å nyo uplagd i Kongl. Tryckeriet, 1795.

Bilaga 2. Försättssida till Modée Reinhold G. et al. *Utdrag utur alle ifrån den 7. decemb. 1718./1791 utkomne publike handlingar 1 – 15, Del VIII.* Stockholm 1742-1829.